

انجمن علمی فقه‌بزرای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌بزرای تطبیقی

Volume 2, Issue 5, 2023

Manifestations of Criminal Populism in Criminal Policy in the Pretrial Phase in Iran

Mohammad Amin Samiee*¹, Shahla Moazami²

1. Ph.D Student, Department of Criminal Law & Criminology, International Campus, University of Tehran, Tehran, Iran. (Corresponding Author)

2. Associate Professor, Department of Criminal Law & Criminology, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 109-119

Corresponding Author's Info

ORCID: 0009-0005-1305-5857

TELL: +982161112532

Email: amin.samiee1369@gmail.com

Article history:

Received: 18 Oct 2022

Revised: 09 Dec 2022

Accepted: 13 Dec 2022

Published online: 20 Feb 2023

Keywords:

Criminal Populism, Pre-Trial, Criminal Policy.

ABSTRACT

Criminal populism is an approach that aims to control the criminal phenomenon in the society and prevent disorder in the society by being strict and imposing heavy punishments on some criminals, and in other words, provide security for the citizens of the society. Iran's penal policy, like many countries, has been receptive to populist ideas, especially in recent years. In this research, the manifestations of criminal populism in the field of criminal policy in the pretrial phase in Iran have been discussed. In order to ensure health and justice in the criminal justice system and to prevent this system from being contaminated by populist criminal policies, multiple approaches should be considered considering the complexity of the problem of crime and its control. Strengthening social capital through its main components, i.e. trust and social cohesion, and emphasis on knowledge management in different layers of society, especially the criminal justice system, as well as communication spaces, are considered as important social approaches in this field.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2023 The Authors.

How to Cite This Article: Samiee, MA & Moazami, Sh (2023). "Manifestations of Criminal Populism in Criminal Policy in the Pretrial Phase in Iran". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 2(5): 109-119.

انجمن علمی فقه‌های تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌های تطبیقی

www.jccj.ir

فصلنامه فقه‌های تطبیقی

دوره دوم، شماره پنجم، اسفند ۱۴۰۱

جلوه‌های عوام‌گرایی کیفری در حوزه سیاست کیفری در مرحله پیشادادرسی در ایران

محمد امین سمیعی*^۱، شهلا معظمی^۲

۱. دانشجوی دکتری، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، پردیس بین‌الملل، دانشگاه تهران، تهران، ایران. (نویسنده مسؤول)

۲. دانشیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

چکیده

عوام‌گرایی کیفری به رویکردی گفته می‌شود که قصد دارد با سخت‌گیری و اعمال مجازات‌های سنگین بر بعضی از مجرمان، پدیده جنایی را در جامعه کنترل کند و از بی‌نظمی در جامعه جلوگیری کند و به عبارتی برای شهروندان جامعه امنیت را تأمین کند. سیاست کیفری ایران همانند بسیاری از کشورها، به‌ویژه در سال‌های اخیر، پذیرای اندیشه‌های عوام‌گرایی بوده است. در این پژوهش به جلوه‌های عوام‌گرایی کیفری در حوزه سیاست کیفری در مرحله پیشادادرسی در ایران پرداخته شده است. برای تضمین سلامت و عدالت در نظام عدالت کیفری و جلوگیری از آلودگی این نظام به سیاست‌های کیفری عوام‌گرا، رهیافت‌های چندگانه‌ای را باید با ملاحظه پیچیدگی مسأله جرم و کنترل آن، در نظر گرفت. تقویت سرمایه اجتماعی از طریق مؤلفه‌های اصلی آن یعنی اعتماد و انسجام اجتماعی و تأکید بر مدیریت دانش در لایه‌های مختلف جامعه به‌ویژه نظام عدالت کیفری و نیز فضاهای ارتباطی، به‌عنوان رهیافت‌های مهم اجتماعی در این زمینه محسوب می‌شوند.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۰۹-۱۱۹

اطلاعات نویسنده مسؤول

کد ارکید: ۵۸۵۷-۱۳۰۵-۰۰۰۵-۰۰۰۹

تلفن: +۹۸۲۱۶۱۱۲۵۳۳۲

ایمیل: amin.samiee1369@gmail.com

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۲۶

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۱/۰۹/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۲۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۱۲/۰۱

واژگان کلیدی:

عوام‌گرایی کیفری، پیشادادرسی، سیاست کیفری.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

- طرح بحث

اصطلاح عوام‌گرایی، ابتدا در مورد جنبش‌های سیاسی به کار گرفته شد که در نیمه دوم قرن ۱۹ میلادی در روسیه و آمریکا شکل گرفته و تلاش می‌کردند با دعوت مردم به انقلاب، منافع گروه‌های فرودست دهقان و کشاورز که به زعم آن‌ها، توسط طبقه مرفه تزییع شده را بازستانده و حقوق پایمال شده اکثریت فقیر جامعه را از اقلیت حاکم ثروتمند بازستانند. بنابراین، واژه عوام‌گرایی نه تنها معنا و مفهوم منفی را به ذهن متبادر نمی‌کرد، بلکه نشانگر حس دیگرخواهی و از خودگذشتگی افراد و گروه‌هایی بود که این اصطلاح نسبت به آن‌ها استعمال می‌شد (Roberts et al. 2003: 25).

عوام‌گرایی برای اولین بار در ادبیات علوم سیاسی مطرح شد. از این رو تحقیقات انجام شده در زمینه عوام‌گرایی در علوم سیاسی بیشتر از دیگر علوم است. شاید بتوان از کتاب «پوپولیسم» اثر پل تاگارت^۱ را به عنوان یکی از مهم‌ترین تحقیقات در زمینه عوام‌گرایی یاد کرد. تاگارت در این کتاب ضمن بررسی تاریخچه پیدایش و گسترش جنبش‌های عوام‌گرا در کشورهای مختلف، مهم‌ترین ویژگی‌های مشترک حرکت‌های عوام‌گرا را بازگو و تشریح کرده است (تاگارت، ۱۳۸۵). در سال ۱۹۹۵ آنتونی ادوارد باتمز^۲ برای اولین بار اصطلاح «سخت‌گیری عوام‌گرا»^۳ را به کار برد. مراد وی از سخت‌گیری عوام‌گرا رویکردی بود که ویژگی‌های عوام‌گرایی داشته و بر سیاست‌گذاری کیفری دهه ۱۹۹۰ تأثیر فراوانی گذاشته است (Bottoms, 1995: 17). رابرتز^۴ و همکارانش در سال ۲۰۰۳ در کتاب «عوام‌گرایی کیفری و عقاید عمومی: آموزه‌هایی از پنج کشور» را برای عوام‌گرایی کیفری آوردند (Roberts et al. 2003). جان پرت^۵، در سال ۲۰۰۷ در کتاب «عوام‌گرایی کیفری» تلاش کرد به بررسی این رویکرد، به‌ویژه تأثیر آن بر حوزه سیاست‌گذاری کیفری انگلستان و نیوزلند، بپردازد (Pratt, 2007). نوبرن^۶ و جونز^۷ در سال ۲۰۰۵

در مقاله مشترکی با تأکید بر جنبه رأی‌آوری عوام‌گرایی کیفری، به بسترهای سیاسی ظهور این رویکرد پرداخته‌اند (Newburn & Jones, 2005: 73).

کمپل^۸ در سال ۲۰۰۸ در مقاله «عدالت کیفری و عوام‌گرایی کیفری در ایرلند»، معتقد است تحت تأثیر عوام‌گرایی کیفری، حقوق متهم در فرایند دادرسی کیفری محدود شده است (Campbell, 2008). نجفی ابرند آبادی، موضوع درس سیاست جنایی دوره دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی را در یک نیم سال به این موضوع اختصاص داده است (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۹). ایشان در پژوهشی بر این امر تأکید کرده‌اند که هرچند نظام‌ها و الگوهای اقتدارگرایی فراگیر سیاست جنایی ظرفیت بیشتری برای پذیرش سیاست‌های کیفری عوام‌گرا دارند، اما جنبه رأی‌آوری این سیاست‌ها باعث شده تا در نظام‌های دموکراتیک سیاست جنایی نیز از این رویکرد استفاده شود (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۰: ۴۲).

هژبر الساداتی در پژوهشی، با نگاهی عموماً تطبیقی به بررسی رویکرد عوام‌گرایی کیفری در سیاست کیفری تطبیقی و ایران پرداخته است (هژبر الساداتی، ۱۳۸۹). سلیمانی در پژوهشی به این نتیجه رسیده است که، رسانه‌ای شدن جرم، افزایش ترس و ناامنی، ناامیدی نسبت به الگوهای اصلاح و درمان، و تشدید رقابت‌های انتخاباتی، مهم‌ترین بسترهای ظهور عوام‌گرایی کیفری هستند (سلیمانی، ۱۳۹۸). محمدی در پژوهشی بیان داشت که یکی از علل به وجود آمدن عوام‌گرایی قضایی می‌تواند رویه خود دستگاه «قوه قضائیه در مورد دادرها و محاکم کیفری و قوه مجریه در مورد ضابطان دادگستری» باشد (محمدی، ۱۳۹۷). قره‌گوزلو در پژوهشی به این نتیجه رسید که، نظام عدالت جنایی ایران، هم از بعد قضایی و هم از بعد تقنینی تأثیرات فراوانی را از رویکرد عوام‌گرایی کیفری در پاسخ به جرایم علیه اشخاص را پذیرفته و این تأثیرپذیری در ابعاد قضایی و اجرای احکام به مراتب پررنگ‌تر از بعد تقنینی می‌باشند (قره‌گوزلو، ۱۳۹۸). اسدی در پژوهشی نشان داد که، رسانه در توجیه و تداوم سیاست کیفری عوام‌گرا نیز حضوری مثبت دارد (اسدی،

¹ - Paul Taggart

² - Anthony Edwards Bottoms

³ - Populist Punitiveness

⁴ - Roberts

⁵ - John Pratt

⁶ - Newburn

⁷ - Jones

⁸ - Campbell

بررسى مطالب مرتبط از طريق فیش‌برداری و تحلیل و توصیف مطالب انجام‌پذیرفته است.

۲- مفهوم‌شناسى

۲-۱- عوام‌گرایی از منظر حقوق کیفری

عوام‌گرایی کیفری به رویکردی گفته می‌شود که قصد دارد با سخت‌گیری و اعمال مجازات‌های سنگین بر بعضی از مجرمان، پدیده جنایی را در جامعه کنترل کند و از بی‌نظمی در جامعه جلوگیری کند (فارال و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۹۹). شیلز معتقد بود عوام‌گرایی در جایی حیات می‌یابد که در میان مردم ایدئولوژی انزجار عمومی، علیه نظم تحمیل شده بر جامعه، به وجود می‌آید (پرت، ۱۳۹۲: ۲۹).

۲-۲- فلسفه مجازات

هیچ قانونی منطقی در جهان نمی‌تواند پایه مجازات خود را بر اساس انتقام‌جویی قرار دهد؛ خواه آسمانی باشد یا غیرآسمانی. فلسفه مجازات در درجه اول «اصلاح مجرم» سپس «پاک‌سازی محیط» و سرانجام «تشویق پاکان به پاکى» است. این سه فلسفه از خط انتقام‌جویی به‌کلی جدا است. گاه فلسفه‌های عدالت اجتماعی را در این زمینه بازگو می‌کند و گاه «محتکر» را ملعون و «مطفقین» (کم‌فروشان) را مستوجب «ویل» می‌شمرد. سرانجام هنگامی که نه تشویق بهشتی سود دارد و نه تهدید جهنمی و نه فلسفه اجتماعی، چاره‌ای جز مجازات این مجرمان متخلف نمی‌بیند و آن‌ها را به صحنه مجازات فرامی‌خواند (مکارم شیرازی، ۱۳۶۲: ۱۴).

۳- ارتباط عوام‌گرایی با مدل‌های سیاست جنایی

سیاست جنایی عوام‌گرا در بعضی از موارد، یک مدل اقتدارگرایی فراگیر در حوزه سیاست جنایی می‌باشد. در عوام‌گرایی کیفری و سیاست‌های مبتنی بر آن نیز از آن جایی که سیاست‌گذاران در پی آرام کردن افکار عمومی ملتهب و تأمین امنیت برای شهروندان هستند، سیاست‌های کیفری مبتنی بر احساسات جمعی تدوین می‌کنند که نتیجه آن عدم تفکیک بین بزه و انحراف، افزایش اختیارات پلیس، مجازات سنگین و غیرمتناسب با جرم ارتكابی، جرم انگاری‌های وسیع خواهد بود (طاهری، ۱۳۹۲: ۱۵۷). عوام‌گرایی، در واقع ستایش و استفاده مستقیم ابزاری از مردم برای حفظ و

کرونی در پژوهشی به این نتیجه رسید که، سیاست جنایی عوام‌گرا در نظام حقوقی ایران در مبارزه با فساد اداری سبب شده در بسیاری موارد جرم‌انگاری و کیفرگذاری در سیاست کیفری ماهوی با اصول بنیادینی همچون اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها هم خوانی نداشته باشد (کرونی، ۱۳۹۷). احمدی در پژوهشی بیان داشت که، سلامت و عدالت فرایند دادرسی کیفری، به‌عنوان روشی اساسی برای کشف حقیقت، از گذر پیش‌بینی آیین‌ها و قواعد عادلانه و لزوم پابندی به آن، حاصل می‌شود (احمدی، ۱۳۹۷).

- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

رسانه‌ای شدن جرایم اقتصادی، سیاسی شدن واکنش‌ها در این جرایم و ساختار اقتصاد دولتی در ایران سبب شده تا شائبه عوام‌گرایی به حوزه سیاست کیفری جرایم اقتصادی نیز نفوذ پیدا کند. هرچند سیاست‌گذاران عوام‌گرا در توجیه سیاست‌های خود غالباً خواست مردم را مورد استناد قرار می‌دهند، اما حقیقت آن است که افکار عمومی آگاه مخالف سیاست‌هایی است که منافع اجتماعی محدودی دارند. تداوم ارتکاب مفساد اقتصادی در کشور ما نشانگر آن است که سیاست‌های کیفری کوتاه مدت و مقطعی در قبال این جرایم کارایی لازم نداشته و ضروری است سیاست‌های اتخاذ و اجرا شده در جرایم مزبور ارزیابی قرار گیرند. از این‌رو بررسی آسیب‌شناسانه عوام‌گرایی کیفری در دادگاه‌های رسیدگی به جرایم اخلاک‌گرا در بازار ارز، سرکه و خودرو و ارائه پیشنهادات مقتضی در این زمینه از اهمیت به‌سزایی برخوردار است.

- روش تحقیق

روش تحقیق در این مقاله توصیفی-تحلیلی است و برای این منظور از ابزار کتابخانه‌ای استفاده شده است. بدین منظور، منابع موجود در قالب‌های مختلف اعم از کتاب، مقاله، رساله، پایان‌نامه، سایت اینترنتی و... بررسی و از تمامی مطالب مرتبط فیش‌برداری شده، و سپس از آن‌ها برای توصیف و تحلیل مطالب استفاده شده است. ابزار گردآوری داده‌ها از ابزار کتابخانه‌ای استفاده شده که با مشاهده متن کتاب‌ها و مقالات و تحقیقات و مذاقه در این منابع است. همچنین

شده است همواره قانون‌گذار قاضی را در دستور به انتشار حکم محکومیت و اجرای علنی مجازات با محدودیت‌هایی مواجه می‌کند (رستمی تبریزی و زارع، ۱۳۹۲: ۱۴۷). اجرای علنی مجازات نه تنها سیب بازگرداندن مجرم به جامعه نمی‌شود، بلکه از آنجایی که در پی رسوا شدن او جامعه او را طرد می‌کند احتمال اینکه دوباره نظم اجتماعی را بر هم بزند زیاد است. این امر باعث می‌شود که افراد رسوا شده مزبور نه تنها به رسوم اجتماعی پایبند نمی‌شوند یا به عبارتی باز پروری در مورد آن‌ها صورت نمی‌گیرد بلکه چون با رسوا شدن افراد جامعه آن‌ها را از خود طرد می‌کنند، به گروه‌هایی می‌پیوندند که مهمترین ملاک آن‌ها ارزش‌های ضداجتماعی است (Gullen & Agnew, 2003: 316). قانونگذاران و قاضی باید به این امر توجه کنند که انتشار حکم محکومیت چه عوامل مخربی بر روی فرد می‌گذارد. به عبارتی علاوه بر این که به حیثیت و آبروی شخصی و خانواده او لطمه وارد می‌سازد (حسینی اشکوری و دارابی، ۱۳۹۳: ۲۷).

۳-۴- حفظ حریم خصوصی و آزادی افراد

تأمین امنیت و حفظ حریم خصوصی افراد و آزادی آن‌ها از موضوعات بسیار مهم وظایف حاکمیت است که همواره باید به آن‌ها توجه شود. ولی دولت‌ها و حاکمیت همواره با این چالش روبه‌رو است (عاطف احمد، ۱۳۹۲: ۱۲۴). امکان دارد دولت‌ها به بهانه تأمین امنیت و کشف جرایم و مبارزه با آن‌ها حریم خصوصی افراد جامعه را نقض کنند. و از آنجایی که سیاست کیفری مبتنی بر عوام‌گرایی کیفری، یک سیاست جنایی اقتدارگرایی فراگیر می‌باشد که مبنای آن قدرت و سرکوبی مجرمان است، بیش از هر سیاست کیفری دیگری در معرض این اتهام قرار می‌گیرد، که به بهانه تأمین امنیت و کشف جرایم آزادی افراد را محدود و حریم خصوصی آن‌ها را نقض کند (پرت، ۱۳۹۲: ۱۵۰).

۵- جلوه‌های سیاست‌های عوام‌گرایانه کیفری در مرحله

پیشادادرسی در ایران

پوشش رسانه‌ای موضوعات سیاستگذاری ویژه، باعث شده سیاستمداران، مجریان، گزارشگران به این موضوع توجه کنند که چگونه می‌توانند به نیازمندی‌های بزه دیدگان پاسخ

استمرار نظام و نیز حذف فاصله بین فرمانروایان (حاکمان) و فرمانبرداران (مردم) از گذر حذف حزب‌های سیاسی، رسانه‌های گروهی مستقل و به‌طور کلی نهادهای مدنی مستقل واسط، در حکومت‌های اقتدارگرایی فراگیر موضوعیت دارد (لازرژی، ۱۳۹۲: ۴۵).

۴- تقابل عوام‌گرایی کیفری با نظام قضایی اجرایی

فزایش طرح‌های مبارزه با جرایم و کشف آن‌ها که در پی ارتکاب جرایمی که احساسات عمومی را جریحه‌دار می‌کند، توسط پلیس صورت می‌گیرد از پیامدهای عوام‌گرایی کیفری در کنترل جرایم می‌باشد. افزایش اختیارات قضات در حکم به اجرای علنی مجازات‌ها و انتشار حکم محکومین در رسانه‌ها (به طوری که حتی در بعضی جرایم قبل از محاکمه هم تصویر مرتکب توسط پلیس از رسانه‌ها پخش می‌شود) از پیامدهای دیگر قوانین عوام‌گرا در حوزه نظام قضایی اجرایی است (نجفی توانا، ۱۳۸۶: ۱۳).

۴-۱- استقلال قاضی

با توجه به اهمیت استقلال قاضی این اصل در اسناد معتبر بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته است به‌طوری‌که اصول اساسی استقلال قوه قضاییه باید توسط دولت تضمین شده و در قانون اساسی با قانون عادی پیش‌بینی شود. بند ۱ منشور اروپایی قضات مقرر می‌کند: «استقلال هر قاضی غیر قابل تخدیش است و همه مراجع ملی و بین‌المللی باید این استقلال را تضمین کنند.» (آشوری و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۸۴). برای اینکه دستگاه عدالت قضایی از اقتدار لازم برخوردار باشد و بتواند عدالت را رعایت کند قاضی نباید به بهانه مصلحت و با توصیه‌پذیری از مقامات مافوق استقلال خود را از دست دهد. و فقط باید در پی آن باشد که قانون را اجرا کند و این امر مستلزم این است که از قضاوت در برابر دخالت قوای حاکم حمایت شود (Joseph, 2000: 287).

۴-۲- انتشار حکم محکومیت و اجرای علنی مجازات

از آن‌جاکه انتشار حکم محکومیت و اجرای علنی مجازات با حیثیت افراد و خانواده‌های آن‌ها گره خورده است، و از نظر جرم‌شناسی و نظریات علمی هم مطالبی پیرامون عدم جلوگیری از کاهش جرایم در پی اجرای علنی مجازات، طرح

کیفری در ماده ۳، از استقلال مراجع قضایی صحبت می‌کند که شامل هر دو بعد «استقلال نهادی» و «استقلال فردی» می‌شود. استقلال قضایی زمانی حاصل می‌شود که قضات در مقام دادرسی، فقط براساس موازین قانونی و دستورات وجدانی خود و به دور از هرگونه فشار بیرونی مبادرت به صدور رأی نمایند (رجبی و کریمیان، ۱۳۸۹: ۱۰). از عوامل تاثیرگذار بر استقلال قضایی و به‌ویژه استقلال فردی (قضایی)، افکار عمومی است. افکار عمومی کارکرد تحریکی داشته و چنین تاثیری را بر نظام عدالت کیفری یک کشور به جا می‌گذارد. سیاست‌گذاران و دولت مردان با آگاهی از این موضوع، در صدد بسیج افکار عمومی یا جهت دهی به آن، برای تحمیل سیاست‌های خود بر نظام عدالت کیفری هستند (دلماش مارتی، ۱۳۸۸: ۱۰۰۹).

۵-۱-۲- تعدی از اصل بی‌طرفی

سلطه عوام‌گرایی و ترس از انتقاد و انتقام‌جویی ناشی از آن، می‌تواند بر تصمیم‌گیری‌های بی‌طرفانه قضایی تأثیرگذار باشد تا وی به مماشات و نرمش با بزهکار متهم نشود و به همین علت، تصمیمات قضایی خود را با خواسته‌های مردم تطبیق می‌دهد و عملاً به جانبداری از آنان می‌پردازد. در این وضعیت نه تنها «تصمیم دادگاه محصول ناخودآگاه تعصبات غریزی و ارتباطات ذهنی غیرقابل توصیف است (صانعی، ۱۳۸۲: ۴۸۵).

۵-۲- نادیده انگاشتن تضمینات پیش محاکمه‌ای

رحله پیش‌دادرسی به علت ارتباط آن با حقوق و آزادی افراد، دارای حساسیت والایی است و افزون بر تضمین‌های ساختاری، نیازمند تضمین‌های شکلی و آیینی اساسی است. قانون‌گذار برای حمایت از این حقوق، تضمیناتی را در راستای جلوگیری از خودسری‌های مقامات و مجریان عدالت کیفری پیش‌بینی کرده است که به تضمینات پیش محاکمه‌ای شهرت دارند.

۵-۲-۱- تعرض به حق آزادی و امنیت شخصی

سیطره رویکرد عوام‌گرایی بر دادرسی کیفری، موجبات تعرض به این حق را بیش از پیش فراهم می‌کند و به بهانه حفظ نظم و امنیت، نگرش بدبینانه فوق‌العاده‌ای را نسبت به متهمان و مجرمان ایجاد و تثبیت می‌کند و حق آزادی و

بهتری دهند (شرماک، ۱۳۹۳: ۷۶۹)؛ به‌گونه‌ای که پس از وقوع حوادث جنایی مهم و تبلیغات رسانه‌ها، فضای احساسی ایجاد می‌شود. سیاست‌مداران نیز همسو با رسانه‌ها به تحریک احساسات عمومی اقدام می‌کنند و باعث می‌شود دیدگاه‌های مخالف، هر چند علمی و منطقی باشند، شنیده نشوند (مقدسی، ۱۳۹۰: ۷۳). در اثر حاکمیت معرفت عامه بر معرفت علمی در حوزه سیاست کیفری، سیاست‌های همسو با دیدگاه سیاست‌گذاران تصویب و اجرا می‌شود. از این‌رو، در سیاست‌های کیفری عوام‌گرا، به حقوق مردم، منافع عمومی، مطالبه مردم و خواست عمومی به کرات استناد شده و مخالفت با آن‌ها، به‌مثابه تقابل با مطالبات عمومی محسوب می‌گردد (Gelb, 2008: 68). در حقوق کیفری ایران، علی‌رغم تأکید بر گفتمان دادرسی عادلانه در قانون آیین دادرسی کیفری، اندیشه‌های مبتنی بر جرم‌شناسی دیگری بر سیاست کیفری سایه افکنده است. سیاستمداران حساسیت افکار عمومی را نسبت به اهمیت حقوق و آزادی‌های فردی، کاهش داده و تحدید حقوق و آزادی بزهکاران را توجیه‌پذیر می‌نمایند و در پوشش این توجیه، مقاصد و اهداف مورد نظر خود را دنبال می‌کنند.

۵-۱- نادیده انگاشتن تضمینات ساختاری

سابقاً همه عناصر جنبه‌های تشکیلات قضایی باید به ایجاد و برقراری شرایطی برای هدایت عادلانه و منصفانه فرایند دادرسی کیفری و سد هر گونه نفوذ و تأثیر بیرونی بر سنجش امور موضوعی و حکمی پرونده توسط مرجع قضایی، کمک کند. استقلال و بی‌طرفی قضایی، تضمینی ساختاری است که بدون آن‌ها، تضمین‌های دیگر دادرسی عادلانه مؤثر نخواهد بود اما عوام‌گرایی کیفری از این دو تضمین ساختاری مهم عبور می‌نماید.

۵-۱-۱- تعدی از اصل استقلال قضایی

استقلال قضایی به معنای رهایی از هر نوع دستور، کنترل و مداخله در عملکرد قوه قضاییه، به وسیله هریک از قوای مقننه یا مجریه. ارکان استقلال قضایی در دو قالب «استقلال نهادی» و «استقلال فردی» قرار می‌گیرد (Office of the High Commissioner, 2003: 120). قانون آیین دادرسی

امنیت آنان را در نظر عموم کمرنگ می‌کنند تا تعرض به آن، با توسل به هر وسیله‌ای، موجه به نظر برسد.

۵-۲-۱-۱- تعقیب بر مبنای ادله نامتعارف

در حقوق ایران، قاعده بی‌اعتباری ادله جمع‌آوری شده در پرتو عدم رعایت موازین قانونی، به صورت یک قاعده مورد پذیرش قرار نگرفته است، گرچه در موارد محدودی به بی‌اعتباری ادله حاصل از نقض موازین قانونی اشاره شده است. یکی از شیوه‌ها و روش‌های ناروا در مرحله پیش‌اداری، اعتبار بخشی به ادله ضعیف و غیرقابل اعتماد برای ایجاد محدودیت در حقوق افراد است.

۵-۲-۱۲-۲- گسترش پدیده دام‌گستری

رویکرد عوام‌گرایی در دادرسی کیفری توسل به این پدیده را نه تنها جایز می‌شمارد بلکه آن را تنها ابزار تأمین نظم و امنیت جامعه و مبارزه با مجرمان، به اصطلاح «دشمنان جامعه» می‌داند. حال آن‌که، پلیس نباید در به وجود آوردن اراده مجرمانه در بزهدکار نقش داشته باشد و باید در پی کشف جرم کسانی باشد که قبلاً دست به ارتکاب جرم زده‌اند.

۵-۲-۱-۳- توسعه مصادیق و اختیارات ضابطان دادگستری

اصولاً کشف جرم و تحصیل دلیل برعهده دادسرا است که با ارجاع تحقیق از سوی آنان به ضابطان دادگستری، ضابطان مکلف به جمع‌آوری هرگونه اطلاعات مفید به کشف حقیقت هستند. به عبارت دیگر، عملیات جمع‌آوری اطلاعات مربوط به جرم، اقدام بسیار مهمی است که با حقوق اشخاص ارتباط دارد (زراعت، ۱۳۹۰: ۱۰۰).

۵-۲-۲- نادیده انگاشتن حقوق مربوط به زمان بازجویی

سیطره عوام‌گرایی در مرحله تحقیقات مقدماتی، توسل به شیوه‌های همچون خود مجرم‌پنداری و مدارک شنیداری و توسل به شکنجه را مجاز می‌شمارد و به یافته‌های حاصل از این شیوه‌ها، اعتبار می‌بخشد و تصمیم‌گیری بر مبنای آن‌ها را توجیه‌پذیر می‌کند. اما به‌درستی، آنچه سیستم عدالت کیفری با مدارک شنیداری یا با اقدام‌های مانند انجام خود مجرم‌پنداری به دنبال آن است، نوعی مچ‌گیری است تا اثبات قانونی و عادلانه بزه (عالی پور، ۱۳۸۸: ۲۵).

۵-۲-۳- بی‌اعتنایی به سایر اصول اساسی اخلاقی - حقوقی
اصل قانون‌مداری، اصل برائت و اصل تناسب تأمین سه اصل اساسی اخلاقی-حقوقی و تار و پود آیین دادرسی کیفری هستند تا حقوق کیفری بر مدار قانون هدایت شود و سدی در مقابل سلیقه‌ها و تفکرهای متفاوت و متعدد کنش‌گران نظام عدالت کیفری درباره حقوق و آزادی‌های فردی باشد. با پذیرش اصل برائت، الزام متهم به اثبات بی‌گناهی خود معنای نخواهد داشت و دادستان باید به دور از تردید معقول ثابت کند که متهم مجرم است.

۵-۲-۴- تعدی از اصل قانون‌مداری

در حقوق کیفری ایران، افزون بر تورم قوانین کیفری، و بر خلاف اصل قانون‌مداری، اقدام به جرم‌انگاری رفتارهای خاص در سطح بخشنامه‌های قضایی مشاهده می‌شود. برای نمونه، بخشنامه شماره ۱۷۸/۱۰۱۶ مورخ ۱۳۷۸/۲/۹، ابزارهای مثل قمه و چاقوی ضامن دار را در حکم سلاح تلقی و قضات را مکلف به برخورد کیفری با دارنده و یا استفاده کنندگان از آن، کرده است. در بخشنامه اخیر رسیدگی به پرونده‌های اخلاک‌گران در نظام اقتصادی، دادستان‌ها را مکلف به تعقیب گرانفروشی کلان کرده است، امری که تخلف محسوب و در صلاحیت سازمان تعزیرات حکومتی است (مرادیان، ۱۳۹۶: ۷۸۵). این رویکرد فقط به حقوق کیفری ماهوی محدود نشده و به حقوق کیفری شکلی هم راه یافته است.

۵-۲-۵- بی‌اعتنایی به اصل برائت

در حقوق کیفری ایران، ممنوعیت انتشار رسانه‌ای جریان رسیدگی و گزارش پرونده که متضمن بیان مشخصات طرف‌های دعوی و هویت فردی یا موقعیت اداری و اجتماعی آنان باشد، به‌عنوان اصل پذیرفته است و عمل برخلاف آن، در حکم افترا دانسته شده است (منصور آبادی، ۱۳۹۶: ۷۹).

۵-۲-۶- بی‌اعتنایی به اصل تناسب تأمین کیفری

تناسب تأمین همواره باید در طول فرایند دادرسی کیفری حفظ شود، زیرا ممکن است قرار تأمین با ادامه رسیدگی و به علت افزایش یا کاهش تعداد اتهام و یا تغییر وصف اتهام، وصف تناسب را از دست دهد. که از طریق دو مؤلفه،

رهیافت‌های حقوقی مانند، پایبندی به اصل ضرورت، شفافیت و کلی‌نگری در سیاست‌گذاری جنایی و نیز تأکید بر حقوقی‌سازی سیاست لازم است تا عوام‌گرایی در نظام عدالت کیفری، به‌ویژه دادرسی کیفری مجال ظهور نیابد.

در حوزه قانونگذاری و قضایی پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

۱- یکی از مبانی اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها، توجه به اصل تفکیک قوا است. براساس آن، جامعه به نمایندگی از خود، اختیار جرم‌انگاری را به کسی که به آن وکالت داده است، می‌دهد.

۲- باید در حد امکان زیرساخت‌های دو اصل اساسی استقلال و بی‌طرفی قضایی فراهم گردد و در درجه بعدی، این دو اصل همواره و در هر شرایطی مورد احترام دولتمردان و سیاست‌گذاران باشد.

۳- قانونگذار باید در قانون آیین دادرسی کیفری، توجه وافر به مرحله پیش‌دادرسی کیفری کند، زیرا زمینه نقض حقوق افراد مظنون و متهم در این مرحله، زیاد است و می‌تواند حمایت‌های بعدی را نیز بی‌اثر کند.

۴- موضوع مهم دیگر، قابلیت استماع، پذیرش و رد ادله در دادرسی کیفری است تا احتمال خطا و سوء استفاده به پایین‌ترین حد ممکن برسد و نحوه برخورد با ادله ناشی از نقض تضمین‌ها و معیارهای شناخته شده و پیش‌بینی شده حقوق بشری معین شود.

۵- دولت‌مردان و مقامات عالی رتبه قضایی و غیر قضایی باید به عوض استفاده از گفتمان سرکوب و خشونت و توصیف‌های مجرمانه سنگین از رفتار مرتکبان رخدادهای جنایی، در پی شناسایی سیاست‌ها و رویه‌های ناموفق خویش که رخداد جنایی ماحصل آن‌ها بوده، باشند و در جهت تغییر و اصلاح آن سیاست‌ها و رویه‌ها تلاش کنند.

۶- سیاست‌گذاری جنایی باید مبتنی بر اصول و مبانی باشد. پایبندی به اصول و مبانی در سیاست‌گذاری جنایی از قبیل، اصل ضرورت، شفافیت، کلی‌نگری به میزان قابل ملاحظه‌ای از ورود و رخنه رویکرد عوام‌گرایی در حوزه عدالت کیفری ممانعت می‌کند.

«تخفیف تأمین» و «تشدید تأمین» صورت می‌پذیرد. اصل تناسب تأمین دارای معیارهای است و تخلف از آن دارای ضمانت اجرا است (رجب، ۱۳۹۶: ۶۵). بازداشت پیش از محاکمه، همواره مورد انتقاد قرار داشته و سعی در محدود ساختن آن می‌شود، زیرا افزون بر آسیب‌رسانی به اعتبار و حیثیت متهم و مخالفت با اصل برابری سلاح‌ها، تأثیر منفی بر ذهن قاضی صادر کننده حکم دارد و بدین سان صدور حکم محکومیت وی را تسهیل می‌کند (آشوری، ۱۳۸۲: ۱۴۰).

نتیجه‌گیری

سیاست کیفری عوام‌گرا متضمن سخت‌گیری و شدت‌گرایی نسبت به بزهکاران است. این رویکرد همواره متأثر از تحولات سیاسی و ایدئولوژیک است. زمینه‌ها و بسترهای برای ظهور موفقیت‌آمیز عوام‌گرایی در نظام عدالت کیفری ضروری است. یافته‌ها نشان می‌دهد که بسترهای برون سیستمی (بیرون از نظام عدالت کیفری) و درون سیستمی (داخل در نظام عدالت کیفری)، در این موفقیت نقش قابل ملاحظه‌ای دارند، به‌طوری‌که همگرایی این دو بستر، خواسته‌های این رویکرد را به نظام عدالت کیفری تحمیل می‌نماید.

برای تضمین سلامت و عدالت در نظام عدالت کیفری و جلوگیری از آلودگی این نظام به سیاست‌های کیفری عوام‌گرا، باید رهیافت‌های چندگانه‌ای را با ملاحظه پیچیدگی مسأله جرم و کنترل آن، در نظر گرفت. تقویت سرمایه اجتماعی از طریق مؤلفه‌های اصلی آن یعنی اعتماد و انسجام اجتماعی و تأکید بر مدیریت دانش در لایه‌های مختلف جامعه به‌ویژه نظام عدالت کیفری و نیز فضاهای ارتباطی، به‌عنوان رهیافت‌های مهم اجتماعی در این زمینه محسوب می‌شوند. نهادهای سازنده فرهنگی نفی خشونت همراه با احیای جایگاه و اهمیت کنترل‌های غیر کیفری و نیز فرهنگ‌سازی حقوق کیفری کمینه‌ای، رهیافت‌های مهم فرهنگی هستند. برقراری احساس امنیت و اصلاح الگوهای فکری خشونت‌گرا سازه‌های مهم روانی هستند که در این زمینه می‌توانند نقش اساسی ایفا کنند. افزون بر رهیافت‌های چند گانه بالا،

- اسدی، محمد (۱۳۹۳). نقش رسانه‌های گروهی در سیاست کیفری عوام‌گرا. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تفت: دانشگاه آزاد اسلامی.

- پرت، جان (۱۳۹۲). عوام‌گرایی کیفری بسترها، عوامل و آثار. ترجمه هانیبه هژبر الساداتی، تهران: نشر میزان.

- تاگارت، پل (۱۳۸۵). پوپولیسیم. ترجمه حسن مرتضوی، چاپ دوم، تهران: انتشارات آشتیان.

- حسینی اشکوری، علی و دارابی، بهنام (۱۳۹۳). «اجرای علنی مجازات‌ها از دیدگاه فقه مقارن و تأثیر مقتضیات زمان». دوفصلنامه فقه مقارن، ۲(۳): ۲۵-۴۴.

- رجب، محمدعلی (۱۳۹۶). «اصل تناسب تأمین و جایگاه آن در نظام دادرسی کیفری ایران». مجله حقوقی دادگستری، ۹۸: ۶۳-۸۲.

- رستمی تبریزی، لمیاء و زارع، محمدکاظم (۱۳۹۲). «تحلیل انتشار حکم محکومیت در حقوق کیفری ایران از نگاه فلسفه کیفری». فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۴: ۱۳۵-۱۶۷.

- زراعت، عباس (۱۳۹۰). بطلان در آیین دادرسی کیفری. تهران: نشر میزان.

- سلیمانی، کریم (۱۳۹۸). عوام‌گرایی کیفری و جایگاه آن در ابطال کلیات حقوق کیفری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مؤسسه آموزش عالی آفاق.

- شرمک، استیون (۱۳۹۳). «پوشش رسانه‌ای بزه دیدگان». ترجمه امیر حسین جلالی فراهانی، دانشنامه بزه‌دیده‌شناسی و پیشگیری از جرم، جلد اول، چاپ اول، تهران: نشر میزان با همکاری مرکز تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری ناجا.

- صانعی، پرویز (۱۳۸۲). حقوق و اجتماع؛ رابطه حقوق با عوامل اجتماعی و روانی. چاپ اول، تهران: انتشارات طرح نو.

- طاهری، سمانه (۱۳۹۲). سیاست کیفری سختگیرانه. تهران: میزان.

۷- باید در راستای کاستن از میزان انعطاف‌پذیری قواعد و مکانیزم‌های شکلی در دادرسی کیفری تلاش شود و ضوابط و ملاک‌های مشخصی برای ایجاد موازنه میان منافع اطراف فرایند کیفری تعیین شود.

۸- الزام به اصل قانونمداری در سیاست جنایی سرلوحه فعالیت نظام عدالت کیفری باشد و نباید به بهانه‌های چون «اضطراب»، «بحران» و «جنگ» سرپیچی از قوانین موجود را تجویز کرد و حتی به مقابله با قواعد پیش بینی شده و متضمن حقوق و آزادی‌های فردی پرداخته شود.

ملاحظات اخلاقی: ملاحظات اخلاقی در این پژوهش رعایت شده است.

تعارض منافع: تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: این پژوهش، توسط نویسنده نخست نگارش یافته و توسط نویسنده دوم نظارت شده است.

تشکر و قدردانی: از تمام کسانی که در تهیه این مقاله ما را یاری رسانده‌اند سپاس‌مندیم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین یا تخصیص اعتبار مالی انجام گرفته است.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی

- آشوری، محمد و دیگران (۱۳۸۶). حقوق بشر و مفاهیم مساوات، انصاف و عدالت. تهران: نشر گرایش.

- آشوری، محمد (۱۳۸۲). آیین دادرسی کیفری. جلد دوم، چاپ سوم، تهران: سمت.

- احمدی، انور (۱۳۹۷). سیاست‌های عوام‌گرایانه در نظام عدالت کیفری ایران (از دادرسی تا اجرا). رساله دکتری، کاشان: دانشگاه کاشان.

- عاطف احمد، احمد (۱۳۹۲). حق بر حریم خصوصی. ترجمه حسین آقابابایی و ریحانه موسوی، تهران: نشر میزان.
- عالی‌پور، حسن (۱۳۸۸). «امنیت ملی و حقوق متهم، مطالعه تطبیقی آیین دادرسی در قبال اقدامات تروریستی»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، ۱۲(۱): ۵-۴۴.
- فارال، استفن؛ جکسون، جانانان و گری، امیلی (۱۳۹۲). *نظم اجتماعی و ترس از جرم در دوران معاصر*. ترجمه حمیدرضا نیکوکار، تهران: نشر میزان.
- قره‌گوزلو، سهراب (۱۳۹۸). *عوام‌گرایی کیفری و آثار آن بر پاسخ به جرایم علیه اشخاص در ایران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- کرونی، حسین (۱۳۹۷). *فساد اداری از منظر سیاست جنایی عوام‌گرایانه در نظام حقوقی ایران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، اصفهان: دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی.
- لازرژ، کریستین (۱۳۹۲). *درآمدی بر سیاست جنایی*. ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: نشر میزان.
- محمدی، ایوب (۱۳۹۷). *واکاوی عوام‌گرایی قضایی در حقوق کیفری ایران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، کردستان: دانشگاه کردستان.
- مرادیان، مجتبی (۱۳۹۶). *گران فروشی*. دانشنامه علوم جنایی اقتصادی، چاپ اول، تهران: میزان.
- مقدسی، محمدباقر (۱۳۹۰). *عوام‌گرایی و جلوه‌های آن در سیاست کیفری ایران*. پایان‌نامه دکترای تخصصی، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۶۲). «عوامل تخفیف جرم و مجازات». *مجله درس‌هایی از مکتب اسلام*، ۲۳: ۱۴-۱۷.
- منصور آبادی، عباس و زارع، محمدکاظم (۱۳۹۶). «انگ‌زنی به اشخاص متهم و محکوم کیفری (رویکرد امنیت‌گرایی کیفری)». *آموزه‌های حقوق کیفری*، ۱۴: ۶۵-۹۰.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۸۹). *مباحثی در علوم جنایی: تقریرات درس سیاست جنایی (سیاست کیفری عمل‌گرا - عوام‌گرا)*. دوره دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، تهران: دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۹۰). *درآمدی بر سیاست کیفری عوام‌گرا*. دیپاچه ویراست سوم کتاب لازرژ، کریستین، درآمدی بر سیاست جنایی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: بنیاد حقوقی میزان.
- نجفی توانا، علی (۱۳۸۶). «تعارض و انسداد در سیاست جنایی». *تحقیقات حقوقی آزاد*.
- هژبر الساداتی، هانیه (۱۳۸۹). *عوام‌گرایی کیفری و جلوه‌های آن در سیاست کیفری تطبیقی و ایران*. مشهد: پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی.

ب. منابع انگلیسی

- Bottoms, A. E (1995). *The philosophy and politics of punishment and sentencing*. Oxford: Clarendon Press.
- Campbell, L (2008). "Criminal Justice and Penal Populism in Ireland". *Legal Studies*, 28 (4):
- Gelb, K (2008). *Myths and misconceptions: Public opinion versus public judgment about sentencing*. UK: Willan Publishing.
- Joseph, S (2000). *The international covenant on civil and political Rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Newburn, T & Jones, T (2005). "Symbolic politics and penal populism: The long shadow of Willie Horton". *Crime Media Culture*, 1: 72-87.
- Office of the High Commissioner for Human Rights in Association with international Bar Association (2003). *Human Rights in the Administration of justice; a manual for judges prosecutors and Lawyers*, The United Nation, New York and Geneva.
- Pratt, J (2007). *Penal Populism*. London: Routledge.

- Roberts, J.V; Stalans, L.J; Indermaur, D & Hough, M (2003). *Penal populism and public opinion: Lessons from five countries*. Oxford: Oxford University Press.

- Gullen, T & Agnew, R (2003). *Criminology Theory*. 2nd ed., Los Angeles: Roxbury publishing Company.

شپړو، شکاره علوم انسانی و مطالعات فرهنجی
پرتال جامع علوم انسانی